

УДК 304.4:330.59:303.7:316.344

**МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
НЕПРАЦЕЗДАТНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА
ЯКОСТІ ЖИТТЯ¹**

**Задорожний Г. В., д. е. н., професор,
академік Академії філософії господарства (Росія),
заступник декана економічного факультету,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

**Діденко Ю. Ю., к. е. н., доцент,
Національний аерокосмічний
університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»**

У статті проаналізовано інформаційно-методичні проблеми об'єктивної оцінки ефективності соціальної політики; запропоновано оцінювати ефективність соціальної політики на основі багаторівневої системи індикаторів соціальної захищеності, що може бути використано при розрахунку інтегрального показника якості життя обраної категорії населення.

Ключові слова: соціальна політика, ефективність соціальної політики, інтегральний показник, критерії оцінки, соціальна захищеність, якість життя, слабозахищені верстви населення.

Постановка проблеми. Соціальна політика як динамічний об'єкт дослідження вимагає застосування системного підходу, який дозволить сформувати її адекватну модель з урахуванням системи пріоритетів, що різняться за своєю структурою в залежності від конкретних рівнів розвитку країни в цілому та її структурних складових окремо. Ефективність соціальної політики в широкому сенсі визначається ефективністю всієї політики держави. Це означає, що сама соціальна політика через ефективність її заходів повинна забезпечувати соціально-політичну стабільність, конкурентоспроможність країни та інтеграцію суспільства до світового господарства в умовах глобалізації.

Різноманітність та цілеспрямованість окремих соціальних програм та отриманих від них ефектів створює ускладнення при оцінюванні загальної ефективності соціальної політики держави в цілому. Розробку інтегрального показника вітчизняними науковцями (Новікова О.Ф., Осауленко О.Г. та ін.) було здійснено за різними критеріями диференціації: територіальний розподіл, статус соціально-економічної активності, статеві-вікова структура населення та ін. На нашу думку, слід також проводити оцінку ефективності в розрізі кожної конкретної соціальної програми або в розрізі конкретної категорії населення.

Метою статті є розробка методу оцінки ефективності соціальної політики відносно слабозахищених верств населення на прикладі пенсіонерів на основі багаторівневої системи критеріїв індикаторів соціальної захищеності, що може бути використано при розрахунку інтегрального показника якості життя названої категорії населення.

Аналіз досліджень та публікацій. Економічні та політичні перетворення в сучасному українському суспільстві безпосередньо відбиваються на умовах життя і діяльності широких

¹ © Задорожний Г.В., Діденко Ю.Ю., 2013

верств населення. Безумовно такі перетворення створюють додаткові можливості для самореалізації індивідів, їх підприємницької ініціативи, зростання економічної активності та ринку праці. Однак на сучасному етапі вони також призвели до різкого зниження життєвого рівня значної частини населення і непомірного соціального і майнового розшарування українців. Тому при формуванні соціальної політики у першу чергу слід приділити увагу слабо захищеним верствам населення, до яких відносять пенсіонерів, інвалідів, малозабезпечених осіб, сім'ї з дітьми та ін.

Останніми роками спостерігається поступове, хоча і незначне, збільшення кількості осіб, яких відносять до слабо захищених соціо-демографічних груп населення. На початок 2012 р. кількість пенсіонерів становила 13821 тис. осіб, інвалідів – 2777,6 тис. осіб, а також було призначено допомогу у зв'язку з малозабезпеченістю 240679 сім'ям. Серед осіб, які отримують пенсії в органах ПФУ, 1,13% осіб отримують виплати у розмірі нижче прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність, і майже 11,98% - у розмірі прожиткового мінімуму. Переважна кількість пенсіонерів (29,98%) отримують пенсії у розмірі від 800 грн. до 900 грн., і така перевага в розмірі виплати навряд чи створить можливість покращення життєвого рівня цих осіб [4].

Розробка та реалізація ефективної соціальної політики базується на інформації про основну соціально-економічну орієнтацію населення держави, його уявленні щодо соціальної справедливості. Соціальна політика держави формується під впливом історичних та економічних факторів, а саме: історичного розвитку території з урахуванням традицій та релігійної спрямованості її мешканців, етно-демографічної ситуації, станом економічного та політичного розвитку держави.

До визначення поняття «соціальна політика» науковці підходять на трьох рівнях:

– у широкому академічному сенсі - напрямок внутрішньої політики держави, спрямований на збереження соціальної стабільності;

– на рівні практичної політики - соціальний інститут, завданням якого є відтворення соціальної структури з метою самозбереження;

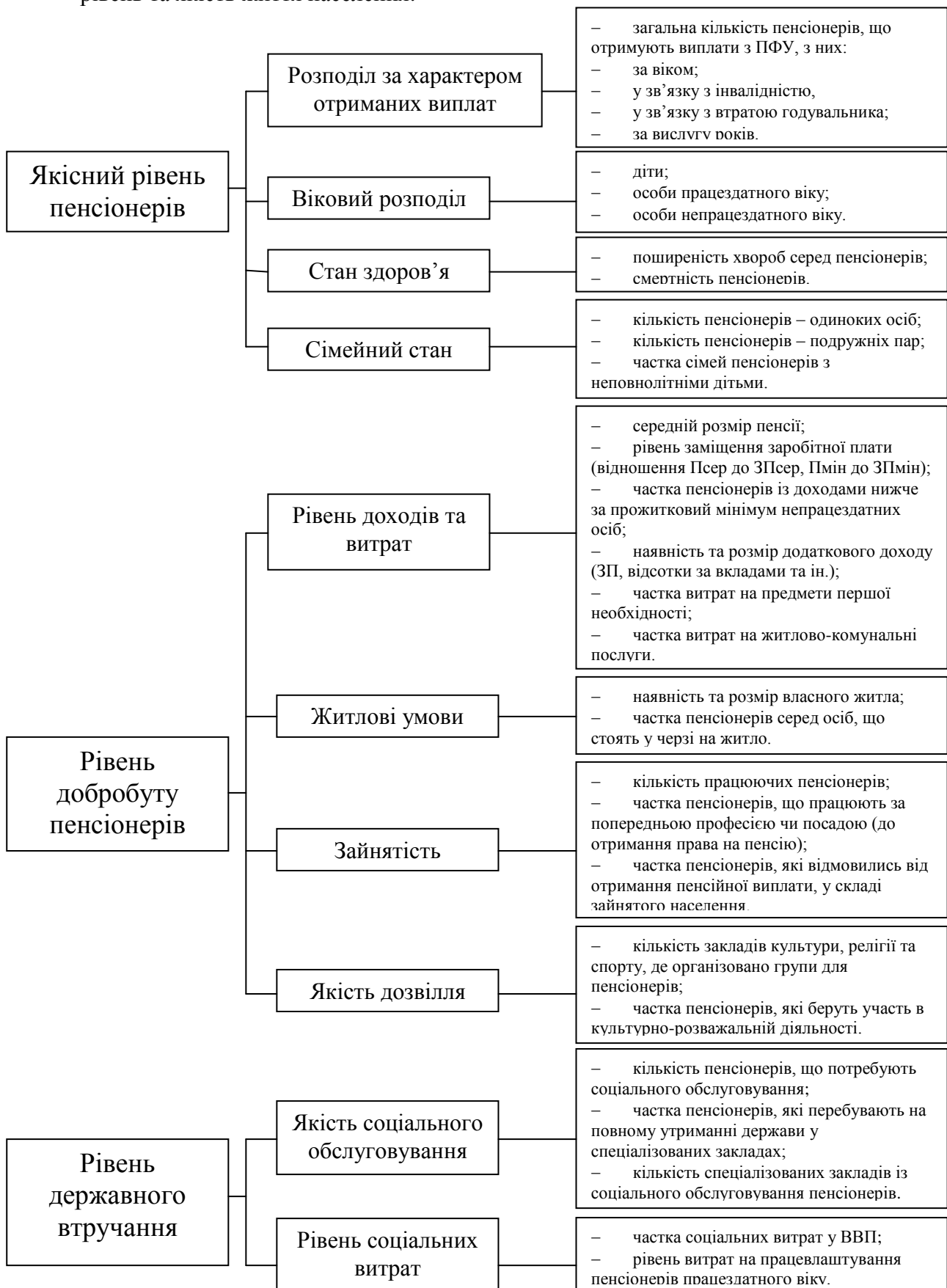
– з огляду на реалізацію потреб населення - система, утворена взаємозв'язком між формальними інститутами, що відповідають за розроблення та реалізацію політичних заходів, політичними партіями і зацікавленими групами, а також взаємозв'язком між потребами, законами, службами, послугами, результатами запровадження програм [1].

Також у визначенні соціальної політики виділяють два рівні узагальненості. Перший пов'язано з інтегральними соціальними ефектами, що досягаються всією сукупністю суб'єктів політичної активності суспільства, і в цьому випадку під соціальною політикою держави розуміється вся сукупність соціальних процесів, що протікають на території держави. Другий рівень пов'язує соціальну політику з конкретними суб'єктами соціальної діяльності, які мають власні цілі та формують власну активність щодо досягнення цих цілей. Для конкретного суб'єкта соціальної діяльності інші суб'єкти соціальної політики відчужені; вони є зовнішнім фактором, з яким встановлюються різні види взаємодії. Саме ця взаємодія також може бути складовою частиною соціальної політики для кожного суб'єкта. Отже соціальна політика держави безпосередньо враховує соціальну активність політичних і громадських інститутів та перебуває з ними в різних відносинах [2].

Враховуючи наведені підходи до трактування поняття «соціальна політика» можна виділити критерії оцінки ефективності реалізації соціальної політики, а саме:

- тип соціальної політики;
- місце соціальної політики в загальній діяльності держави;
- характер взаємозв'язку соціальної та економічної політики;
- конкретні цілі соціальної політики;
- співвідношення різних суб'єктів соціальної політики та роль держави у її реалізації;
- структура державних соціальних заходів та частка видатків на забезпечення добробуту населення у ВВП;

- характер соціального забезпечення населення;
- рівень та якість життя населення.

Рис. 1. Показники якості життя пенсіонерів

Ефективна соціальна політика вимагає аналізу всього логічного ланцюга від виникнення і розвитку соціальних потреб до їх задоволення. І підкреслюючи пріоритет держави в вирішенні соціальних проблем, не варто зводити до мінімуму роль інших суспільних інститутів, а також самого індивіда в забезпеченні особистого соціального захисту. Також, враховуючи, що соціальна політика є соціальними взаємовідносинами між елементами соціальної структури, неодмінно треба розглядати соціальну політику у взаємозв'язку із характером суспільства, тобто його суспільним устроєм, етапом розвитку та формувати соціальну політику країни з урахуванням специфіки кожної категорії населення.

Питання оцінки ефективності соціальної політики виникає на всіх етапах її реалізації: при плануванні певних соціальних програм, при їх обґрунтуванні, при підведенні підсумків проведеної роботи. Для отримання єдиної кількісної оцінки на підставі приватних показників потрібен засіб, який дозволяє привести до порівняльного виду різні за своїм соціально-економічним змістом показники, метод, що буде ефективним, коли оцінюваний проект має безліч різних за природою соціальних ефектів і ці ефекти не можуть бути виражені в грошовій формі.

Найчастіше з цією метою використовують методики побудови інтегральних показників, що об'єднують різні аспекти життєдіяльності людини, зокрема показники вимірювання людського розвитку, які базуються на загальних положеннях розрахунків Індексу людського розвитку запропонованих фахівцями програми розвитку ООН, наприклад, індекс людського розвитку, що запропоновано О.С. Власюком та С.І. Пиріжковим [3]. Також до сучасних моделей інтегральних показників якості життя відносять інтегральний індикатор якості життя, що було розроблено спеціалістами Центрального економіко-математичного інституту Російської академії наук під керівництвом С.А. Айвазяна, який орієнтовано на великі державні соціальні програми.

Результати дослідження. Нами розроблена систему індикаторів, яка представлена на рис. 1. Така система індикаторів є чотирирівневою, а інтегральний показник економічної та соціальної захищеності (якості життя) знаходиться на першому рівні.

Його розробка базується на об'єднанні в один показник індикаторів по кожному напрямку різноспрямованої дії, при цьому їх роль у формуванні ступеня економічної та соціальної захищеності не рівнозначна. Це обумовлює необхідність, з одного боку, якісної оцінки пріоритетів за окремими напрямками, що дозволить визначити вагу кожного з них при формуванні інтегрального показника, а з іншого – повинно бути обов'язкове коректування індикаторів з урахуванням напрямку їх впливу на рівень економічної та соціальної безпеки [5].

Тому для кожного з показників необхідно виявити його значимість. Для індикаторів 4-го рівня вона виражатиметься в його вазі в інтегральному показнику 3-го рівня. На їх основі можна обчислити ваги інтегральних показників 3-го рівня і 2-го рівня, що, в свою чергу, дозволить обчислити загальний інтегральний показник якості життя обраної категорії.

Обчислення ваги індикаторів кожного рівня проводитимемо за методикою, запропонованою С.А. Айвазяном [6]. В її основі лежить анкетування, проведене серед респондентів (пенсіонерів), в межах якого кожному з індикаторів 4-го, 3-го та 2-го рівнів встановлюється бальна оцінка за 10-ти бальною шкалою за принципом, чим важливішим є даний показник для респондента, тим вища оцінка. Пропонується проводити обчислення за такими формулами:

– для індикаторів 4-го рівня

$$w_i^4 = \frac{CO_i^4}{\sum_{i=1}^{N_4} CO_i^4}, \quad (1)$$

де w_i^4 - вага i -го показника 4-го рівня в інтегральному показнику 3-го рівня;

N_4 – кількість показників 4-го рівня, що входять в інтегральний показник 3-го рівня;
 CO_i^4 – середнє значення бальної оцінки показника 4-го рівня, знаходиться по формулі

$$CO_i^4 = \frac{\sum_{k=1}^n O_k}{n}, \quad (2)$$

де O_k – бальна оцінка показника 4-го рівня, виставлена k -м респондентом;
 n – кількість опитаних респондентів;

– для індикаторів 3-го рівня

$$w_j^3 = \frac{CO_j^3}{\sum_{j=1}^{N_3} CO_j^3}, \quad (3)$$

де w_j^3 – вага j -го показника 3-го рівня в інтегральному показнику 2-го рівня;
 N_3 – кількість показників 3-го рівня, що входять в інтегральний показник 2-го рівня;
 CO_j^3 – середнє значення бальної оцінки показника 3-го рівня, знаходиться по формулі

$$CO_j^3 = \frac{\sum_{i=1}^{N_4} CO_i^4}{N_4}; \quad (4)$$

– для індикаторів 2-го рівня

$$w_t^2 = \frac{CO_t^2}{\sum_{t=1}^{N_2} CO_t^2}, \quad (5)$$

де w_t^2 – вага t -го показника 2-го рівня в інтегральному показнику 1-го рівня;
 N_2 – кількість показників 2-го рівня, що входять в інтегральний показник 1-го рівня;
 CO_t^2 – середнє значення бальної оцінки показника 2-го рівня, знаходиться по формулі

$$CO_t^2 = \frac{\sum_{j=1}^{N_3} CO_j^3}{N_3}. \quad (6)$$

При розробці інтегрального показника рівня економічної та соціальної захищеності за результатами вибіркового обстеження в якості вихідної інформації береться кількість відповідей респондентів на окреме питання конкретного напрямку захищеності, а при розрахунку індикаторів — питомий розподіл респондентів за відповідями на певні питання анкети. Коли існує імовірність незначного розкиду відповідей або їх рівномірний розподіл, або існує можливість отримати незрівнянно більші значення нормованих показників чи може виникнути операція поділу на нуль, що неприпустимо, оптимальним методом нормування вхідних показників в загальному вигляді може бути методика, яка заснована на визначенні багатомірної середньої по наступному співвідношенню:

$$\bar{Z}_i = \sum_{j=1}^m Z_{ij} \cdot w_j, \quad (7)$$

дет – кількість індикаторів, що беруть участь у розрахунках багатомірної середньої;

Z_{ij} - єдина кількісна оцінка показника, розраховується за формулами

- для показників – стимуляторів, збільшення яких сприяє зростанню ефективності:

$$Z_{ij} = \frac{X_{3j}}{X_{j\max}}, \quad (8)$$

де X_{3j} - значення j -ї ознаки i -ї одиниці сукупності показників;

$X_{j\max}$ - максимальне значення j -ї ознаки;

- для показників–дестимуляторів, збільшення яких веде до зниження ефективності:

$$Z_{ij} = 1 - \frac{X_{ij}}{X_{j\max}}. \quad (9)$$

В запропонованій нами методиці (моделі) формули для розрахунку інтегральних показників кожного рівня матимуть наступний вигляд:

- для інтегральних показників 3-го рівня

$$III_j^3 = \sum_{i=1}^{N_4} Z_i^4 \cdot w_i^4, \quad (10)$$

де Z_i^4 - єдина кількісна оцінка i -го показника 4-го рівня;

- для інтегральних показників 2-го рівня

$$III_t^2 = \sum_{j=1}^{N_3} III_j^3 \cdot w_j^3, \quad (11)$$

де III_j^3 - значення інтегрального показника 3-го рівня;

- для загального інтегрального показника якості життя (соціальної захищеності)

$$III_{ЯЖ} = \sum_{t=1}^{N_2} III_t^2 \cdot w_t^2, \quad (12)$$

де III_t^2 - значення інтегрального показника 2-го рівня.

Співвідношення інтегральних показників свідчить про те, що найбільш низький рівень соціальної та економічної захищеності відповідає тим напрямам, для яких цей показник максимальний та, навпаки, мінімальному значенню інтегрального показника відповідає високий рівень соціальної та економічної захищеності.

Висновок. Перевагою запропонованого методу є, по-перше, його простота, тобто не має необхідності у застосування складних технологій, по-друге, можливість здійснення оцінювання на основі статистичних даних органів Державної статистики. Отже його можна віднести до мало витратних методів. З іншого боку, універсальність методу дозволить провести оцінку ефективності соціальної політики в розрізі різних верств населення, на різних етапах впровадження нововведень, стосовно різних соціальних програм тощо і дасть можливість порівняти отримані результати з метою виявлення

Література:

1. Семигіна Т. Словник із соціальної політики. – К.: Києво-Могилянська академія, 2005. – 253 с.
2. Калашников С.В. Функциональная теория социального государства / С.В. Калашников. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2002. – 190 с.

3. Власюк О.С., Пиріжков С.І. Індекс Людського розвитку: досвід України / Національний ін-т стратегічних досліджень. – Київ, 2005. – 84 с.

4. Соціальний захист населення України: Статистичний збірник / відповідальний за випуск І.В. Калачова. – Київ: Державна служба статистики України, 2012. – 119 с.

5. Соціально-економічна захищеність населення України / О.Ф. Новікова, О.Г. Осауленко, І.В. Калачова та ін. – Донецьк; Київ: ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. – 360 с.

6. Айвазян С. А. Россия в межстрановом анализе синтетических категорий качества жизни населения. Часть I. Методология анализа и пример ее применения // Мир России. 2001. Т. X. № 4. – С. 59–96.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ТРУДОСПОСОБНОГО НАСЕЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ

Задорожный Г. В., д. э. н., профессор,
Харковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Диденко Ю. Ю., к. э. н., доцент,
Национальный аэрокосмический университет имени М.Е. Жуковского «ХАИ»

В статье проанализированы информационно-методические проблемы объективной оценки эффективности социальной политики; предложено оценивать эффективность социальной политики на основе многоуровневой системы индикаторов социальной защищенности, которая может быть использован при расчете интегрального показателя качества жизни выбранной категории населения.

Ключевые слова: социальная политика, эффективность социальной политики, интегральный показатель, критерии оценки, социальная защищенность, качество жизни, слабозащищенные слои населения.

ASSESSMENT METHODS OF EFFECTIVENESS OF UNEMPLOYABLE POPULATION SOCIAL POLICY ON THE BASIS OF INTEGRATED QUALITY OF LIFE

G.V. Zadorozhnyi, U.U. Didenko

The article analyzes the informational and methodological problems of objective estimation of social policy effectiveness. It is proposed to evaluate the social policy effectiveness basing on multi-level system of social indicators that can be used while calculating life quality integral indicator of the selected.

Key words: social policy, social policy effectiveness, integral index, evaluation criteria, social security, life quality, weakly protected population category.

Надійшла до редколегії 04.04.2013 р.